

Research Paper

Documentary analysis of Persian papers published on rural housing in Iran in the recent decade

Ahadollah Fatahi¹, Mehdi Pourtaheri², Abdoreza R. Eftekhari³

1. PhD candidate in geography and rural planning, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
2. Associate professor of geography and rural planning, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. Professor of geography and rural planning, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Citation: Fatahi, A., Pourtaheri, M., & R. Eftekhari, A.R. (2018). [Documentary analysis of Persian papers published on rural housing in Iran in the recent decade (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 9(3), 430-445, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2018.67926>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2018.67926>

Received: 29 Dec. 2015
Accepted: 09 Aug. 2016

ABSTRACT

A careful study of the dimensions of human life in rural areas and its accurate recognition for the design and construction of suitable houses require a special look at rural housing research in terms of physical, technical, economic, cultural, social and environmental aspects. This research analyzes the records in the literature on rural housing by referring to scientific journals in the field. The findings of the study indicate that most of the research has been conducted in a descending order in the provinces of North Khorasan, Fars, Zanjan, and Sistan and Baluchestan. The series of studies carried out can be classified under nine issues including rural house designing and modelling, sustainable housing, structural-functional changes in houses, native architecture of Iranian houses, planning and policy, facilities and credits, housing rehabilitation, analysis of housing indices, and geographic analysis of housing elements. The findings of this research indicate three main approaches adopted in the study of rural housing in Iran. As much as 83.58% of all the research has been conducted with quantitative methodology, 13.43% with qualitative method, and just 2.98% (two cases) with combined methodology. Also, as the results show, of all the rural housing research in the country, 34.22% is retrospective, 11.94% is prospective, and 53.73% has addressed the existing housing situation.

Key words:

Rural housing, Analysis of documents, Papers published, Scientific journals, Iran

Extended Abstract**1. Introduction**

Rural housing is of particular importance and of central focus due to its being the physical manifestation of the cultural, social and economic life in rural areas. In a macro dimension, housing can play an important role in socio-economic and cultural develop-

ment, be of effect especially in job creation and capital flows, and ultimately create psychological and mental welfare for residents. In a micro dimension, however, owing to the need for economic development (at both urban and rural levels), paying attention to rural housing seems indispensable. Due to its various functions, rural housing can have multi-dimensional impacts on human lives. A careful study of the design and construction of rural houses leads to certain insights into the physical, technical, economic, cultural, social and environmental aspects

*** Corresponding Author:**

Mehdi Pourtaheri, Ph.D

Address: Dept. of Geography, University of Tarbiat Modares.

Tel: +98 (912) 2819723

E-mail: mahdit@modares.ac.ir

of rural life. Since the late nineteenth century, many architects, planners and socio-economic reformers have referred to the issue of housing to improve its quality and quantity. The studies reviewed in this research show that this issue in the academic circles of Iran dates back to early 2001 and has grown considerably in the past few years.

2. Methodology

The research was conducted mainly on a documentary approach. The study sample consisted of the research articles in the scientific journals published in the country. The scientific validity of the journals was confirmed by the Iranian Ministry of Science, Research and Technology. The scientific sites addressed in this study are accessible in an indexed manner. The time span covered was from 2005 to the end of December 2015. First, through some library research in scientific journals related to rural housing, scientific databases and a comprehensive list of the corresponding published papers were derived. Then, by focusing on the study questions, the necessary data were extracted. The data contained information about the expertise of the researchers, the geographical scope of the research, the dominant approaches and methodology, the tools and methods used for data collection, and data analysis techniques. Finally, with regard to the issues raised, the data were categorized and analyzed.

3. Results

The results of this study showed three-month periods of research work mostly done in the rural areas of the provinces of North Khorasan, Fars, Zanjan, and Sistan and Baluchestan. The set of these studies can be divided into nine categories including design and pattern of rural houses, sustainable housing, housing development, structural-functional aspects, native architecture of houses, planning and housing policies, housing and credit facilities, and retrofitting housing. Of the examined surveys of rural housing, 68.65% have focused on the physical dimensions of houses, 8.95% on the social aspects, 10.44% on the economic dimension, and 11.94% on other related aspects.

4. Discussion

The data indicate a lack of balance in research on various aspects of housing. While housing has different dimensions, poor macro-strategies for research on housing coupled with the lack of proper distribution of research on various aspects of the issue hinder the development and sustainability of rural housing. Removal of these defects is essential for the future orientation of research policies. Next to geographers, architects have dedicated

only 29.85% of the studies to the field. The situation is by far more disappointing with regard to the cooperation in interdisciplinary fields such as urban development, agricultural extension, and art and agricultural economy.

5. Conclusion

This research was conducted through library studies and a documentary field-oriented approach. A quantitative analysis was also done based on questionnaires. According to the results of the study, although the research in the field of rural housing is still in its infancy, rural geographers and architects do not seem to be active enough to do studies on the subject. However, more of the research has so far been done by geographers through quantitative and statistical methods.

Meanwhile, the housing issue is multi-faceted, and there should be participatory and qualitative techniques to deal with it, such as using semi-structured interviews and structured quantitative models. Next to geographers, architects have dedicated 29.85% of the studies in this field. The findings also showed that there are three main approaches for the study of rural housing in Iran. As much as 83.58% of all the research has been done with quantitative methodology, (13.43%) with qualitative methodology and only 2.98% (two cases) with combined methodology.

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

تحلیلی اسنادی مقالات علمی - پژوهشی مسکن روستایی ایران در دهه اخیر

احدالله فتاحی^۱، مهدی پورطاهری^۲، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۳

- ۱- دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- ۲- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- ۳- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۰۸ دی ۱۳۹۴
تاریخ پذیرش: ۱۹ مرداد ۱۳۹۵

مطالعه دقیق ابعاد زندگی انسان روستایی و شناخت دقیق آن برای طراحی و ساخت مسکن متناسب با آن نیازمند نگاه ویژه به پژوهش‌های مسکن روستایی از جنبه‌های کالبدی، فنی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی دارد. زیرا انجام پژوهش‌های متعدد در جنبه‌های مختلف مسکن روستایی می‌تواند سهم بسزایی در روشن‌گری و کاهش شکاف‌های تحقیقاتی مسکن روستایی داشته باشد. بررسی‌های به عمل آمده در این پژوهش نشان می‌دهد که پیشینه این موضوع در محافل علمی-دانشگاهی ایران به آغاز دهه ۱۳۸۰ بازمی‌گردد و در چند سال گذشته رشد قابل ملاحظه‌ای یافته است. این پژوهش با روش اسنادی، سوابق مطالعاتی مسکن روستایی در حوزه نشریات علمی-پژوهشی کشور را تجزیه و تحلیل می‌کند. یافته‌های این پژوهش بیانگر این است که بیشترین پژوهش‌ها به ترتیب در استان‌های خراسان شمالی، فارس، زنجان و سیستان و بلوچستان انجام شده است. مجموعه مطالعات انجام شده قابل تقسیم به نه محور: طراحی و الگو مسکن روستایی، مسکن پایدار، تحولات ساختاری-کارکردی مسکن، معماری بومی مسکن ایران، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، تسهیلات و اعتبارات، مقاوم‌سازی مسکن، تحلیل شاخص‌های مسکن و تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن است. یافته‌های پژوهش بیانگر ۳ رویکرد اصلی در مطالعات مسکن روستایی ایران است. ۸۲/۵۸ درصد از کل مطالعات انجام شده دارای روش‌شناسی کمی، (۱۳/۴۲ درصد) دارای روش‌شناسی کیفی و ۲ مورد (۲/۹۸ درصد) دارای روش‌شناسی ترکیبی است. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد از مجموع تحقیقات مسکن روستایی در کشور تحقیق، ۳۴/۲۲ درصد گذشته‌نگر، ۱۱/۹۴ درصد آینده‌نگر و ۵۳/۷۳ درصد نیز وضع موجود مسکن را مورد توجه قرار داده‌اند.

کلیدواژه‌ها:

مسکن روستایی، تحلیل اسنادی، مقالات علمی پژوهشی، ایران

مقدمه

مناسب برای مردم در روند توسعه است (Chaperli, 2008). مسکن روستایی را می‌توان فرآیندی جامع و چند بعدی دانست که زمانی تحقق می‌یابد که به ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، نهادی و کالبدی - محیطی آن توجه لازم صورت پذیرد، امری که متأسفانه در نظام برنامه‌ریزی مسکن کشور بدان توجه چندانی صورت نگرفته است. به گونه‌ای که بررسی اسناد برنامه‌ریزی توسعه کشور نشان می‌دهد، مسکن روستایی به مفهوم جامع خود کمتر مورد نظر بوده است. حاکمیت نگاه بخشی در فرآیند برنامه‌ریزی مسکن کشور و نبود دید کل‌نگر سبب شده تا بخش‌های مختلف و سکونتگاه‌ها هر یک به مثابه جزیره‌ای عمل نموده و به اصل مکمل بودن مکان‌ها توجه بایسته‌ای مبذول نشود. بنابراین شایسته است در هر گونه اقدام و فعالیتی نگاه کل‌نگر حاکم شود و ضمن توجه به تمام ابعاد موضوع متناسب با سهم و نقش عوامل و پدیده‌های مختلف بدان‌ها توجه کرد. بر این اساس می‌توان

در حال حاضر مسائل مسکن یک امر جهانی شده و جوامع و کشورهای مختلف نیز با چنین مسائلی دست به گریبان‌اند (Gallent and et al, 2003). مشکل مسکن در همه جای دنیا وجود دارد ولی در کشورهای در حال توسعه به دلیل رشد سریع جمعیت و شهرنشینی، مهاجرت‌های داخلی، فقدان منابع مالی کافی، مشکلات مربوط به عرضه زمین، تأمین مصالح ساختمانی و کمبود نیروی انسانی متخصص و مهم‌تر از همه نبود خط‌مشی، سیاست‌گذاری و برنامه‌های مناسب در خصوص زمین و مسکن این مشکل به صورت حاد و بحرانی درآمده است (DalalPourMohammadi, 2000). از این رو یکی از مسائلی که به شدت توجه همگان از جمله در اسناد دومین اجلاس اسکان بشر را به خود معطوف داشته توسعه پایدار مسکن همگامی آن با توسعه انسانی، و اهمیت نقش اسکان پایدار و تأمین مسکن

* نویسنده مسئول:

دکتر مهدی پورطاهری

نشانی: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا.

تلفن: ۲۸۱۹۷۲۳ (۹۱۲) +۹۸

پست الکترونیکی: mahdit@modares.ac.ir

مروری بر ادبیات موضوع

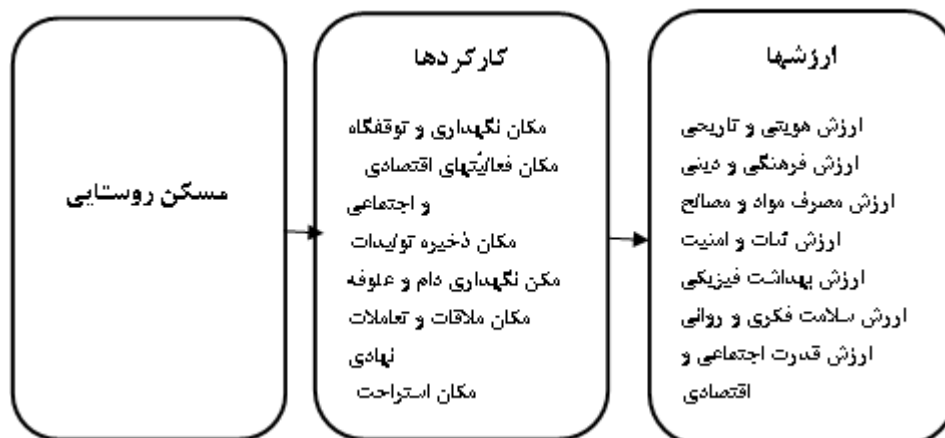
پیشینه پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که مطالعه مسکن مناسب روستایی در ابعاد مختلف همواره از مهم‌ترین موضوع‌های مورد توجه محققان در کشورهای مختلف بوده است زیرا به دست آوردن شناخت درست از مسکن روستایی در ابعاد مختلف برای انجام مدیریت، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای رسیدن به یک مسکن که به لحاظ اقتصادی متناسب، از لحاظ اجتماعی قابل قبول، از نظر فنی و کالبدی امکان‌پذیر و مستحکم و سازگار با محیط‌زیست باشد و به طور کلی به لحاظ جغرافیایی، فرهنگی و معیشتی با شرایط منطقه‌ای متناسب و سازگار باشد نقش اصلی و تعیین‌کننده دارد (جدول شماره ۱).

نقش و جایگاه پژوهش‌های مسکن در توسعه روستایی

بدون تردید یکی از عوامل مؤثر در کاهش استانداردهای زندگی در نواحی روستایی مسکن نامناسب و در حد استانداردهای لازم است (Saeedi, et al., 2013). در این چارچوب فرایند فراگیر برنامه‌ریزی و مدیریت ایجاد می‌کند که مسئولین منطقه‌ای و محلی آثار سیاست‌ها و قوانین ملی، منطقه‌ای و محلی را بر توسعه انواع متفاوت مسکن تحلیل نمایند، تا با درک نیازهای برنامه‌ریزی به طراحی و تدوین سیاست‌های تحقیقات مسکن در نواحی روستایی پرداخته و سیاست‌هایی که برای تأمین فرصت‌ها در فرایند توسعه مسکن می‌تواند زمینه‌ها و بسترهای مناسب را فراهم می‌نماید، شکل گیرد (Chenga, 1986). در این میان هرچند در دوره پس از انقلاب اسلامی خط‌مشی‌های کلی و سیاست‌های تأمین مسکن در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در قالب برنامه‌های پنج‌ساله پیش‌بینی و تدوین گردید (PourMohammadi, 2012). بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از آغاز برنامه دوم توسعه، موضوع مسکن روستایی را در دستور کار خود قرار داد و با شروع طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از برنامه چهارم توسعه تلاش زیادی جهت همگون

جایگاه و نقش مسکن روستایی را بر مبنای دو عنصر ارزش و کارکرد مسکن مطابق (تصویر شماره ۱) ترسیم نمود.

این برداشت و نگرش علمی به مسکن روستایی به جز با انجام تحقیقات و پژوهش‌های علمی دقیق بر اساس نیازهای جامعه روستایی حاصل نمی‌گردد. در این راستا روشن کردن جهت‌گیری مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با مسکن روستایی می‌تواند به عنوان چراغ راهنمای عمل نموده و میزان شکاف موجود برای دستیابی به توسعه پایدار مسکن روستایی مشخص کند. چرا که مطالعات و تحقیقات گوناگون در این زمینه با وجود تأکید به ارزش‌های فرهنگی، هنری و کارکردی مسکن روستایی نشان می‌دهد که چالش‌های جدیدی در ارتباط با آن مطرح شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به نفوذ الگوهای مسکن شهری، آسیب‌پذیری بالا در برابر مخاطرات و ... اشاره داشت. بدین‌سان تحلیل‌های ارزشی وضعیت تحقیقات و پژوهش‌های مسکن روستایی در عرصه‌ها و ابعاد مختلف نشان می‌دهد که تاکنون تحقیقات و پژوهش‌های مسکن روستایی در حوزه دانشگاهی که نمودهای آن در چاپ مقالات علمی-پژوهشی نمود یافته است مبتنی بر راهبردها و سیاست‌های آشکار و نیز یکپارچه و منسجم در یک بینش سیستمی تدوین نشده است. با این توصیف هدف این پژوهش این است تا از طریق پاسخگویی به پرسش‌هایی چون چه جنبه‌ای از مسکن روستایی در چه زمانی، در کجا و توسط چه کسانی و با چه تخصصی مطالعه شده است، مهم‌ترین محورهای مطالعاتی مطرح در مسکن روستایی ایران شناسایی و دسته‌بندی کند؛ روند زمانی رشد مطالعات مسکن روستایی در یک دهه اخیر مشخص شود؛ تحلیل پراکنش جغرافیایی و فضایی مطالعات انجام شده در کشور فراهم آید؛ مهم‌ترین تخصص‌های اثرگذار در مطالعه ابعاد گوناگون مسکن روستایی در ایران شناسایی و دسته‌بندی گردد و سرانجام مهم‌ترین رویکردهای روش‌شناختی (کمی، کیفی، ترکیبی) شناخته شود.

در کشور هندوستان، کمبود مسکن است به طوری که بر اساس سرشماری عمومی در این کشور در سال ۲۰۰۵ میلادی در مجموع ۱۴۸۳۳۰۰۰ واحد کمبود مسکن روستایی وجود داشته است. اما این کشور با مطالعات همه جانبه و برنامه‌ریزی سیستماتیک و با اجرای طرح‌های مختلف و کارشناسی شده از جمله طرح توسعه مسکن LAY و طرح توسعه مسکن ایالتی توانست تا حدود بسیاری بر کمبود مسکن روستایی و بهسازی آن‌ها فائق آید. طرح توسعه مسکن LAY، فراگیرترین برنامه دولت هند در بخش توسعه مسکن روستایی این کشور است. این طرح بر پایه یارانه نقدی است و میزان کمک به ازای هر واحد بر اساس ویژگی‌های جغرافیایی مناطق است. بودجه این طرح به وسیله حکومت مرکزی و ایالتی تأمین می‌شود و تخصیص آن میان ایالت‌ها از سال ۲۰۰۵ به بعد بر اساس معیار میزان کمبود و نرخ فقر انجام می‌شده است (Tiwari, 2007).

در کشور چین، دولت برای بهره‌گیری از پتانسیل‌های بومی در هر منطقه و همچنین بهره‌گیری از دانش بومی و مصالح بومی در ساخت‌وساز در مناطق روستایی راهکارهای مختلفی را به کار گرفته است. برای نمونه یکی از راهکارهای مورد نظر چین در بهره‌گیری از مصالح و فن‌آوری‌های بومی که بسیار موفق آمیز بوده است استفاده از بلوک‌های پوشالی^۱ به عنوان جایگزینی

نمودن روند اجرایی پروژه با الگوهای بومی نظام روستایی انجام داد. اما علیرغم این تلاش‌ها این نهاد نیز به دلایلی از جمله: توجه بیش از اندازه در جهت تحقق کمی طرح و غفلت از جنبه‌های کیفی آن، مترادف دانستن ارتقاء کیفیت مسکن روستایی با مقاوم‌سازی مسکن روستایی، باور نکردن کارشناسان حوزه درگیر با طرح بر لزوم اجرای الگوهای متنوع مسکن روستایی و محدودیت‌های اقتصادی از موفقیت همه جانبه و کامل برخوردار نبوده است. مطالب پیش گفته این نکته راهبردی را بازگو می‌کند که دستیابی به الگوهای پایدار مسکن روستایی صرفاً یک فرایند فیزیکی نیست، بلکه نیازمند مطالعه‌های چند وجهی است. بخشی از این مطالعات شناخت ساختارهای کلان محیطی (جغرافیایی) و ریشه‌های تحولات اقتصادی و اجتماعی است. به همین دلیل مسکن در روستاها، علاوه بر پاسخگویی به نیاز سکونت و تأمین امنیت و حریم خانوار، حلقه‌ای از نظام تولیدی روستا را نیز در برمی‌گیرد و به گونه‌ای متقابل با آن پیوند دارد (Yaghobi and al, 2013). از طرفی باید یادآور شد که تنوع سرزمینی و تفاوت‌های منطقه‌ای و محلی حکم می‌کند که در برنامه‌های مسکن نه تنها باید از یکسان نگرایی دوری جست، بلکه بایستی پیامدهای بعدی هر اقدام را نیز به طور جدی پیش‌بینی و به سمت و سوی توسعه مطلوب هدایت کرد (Saeedi, et al., 2013). در این راستا، تجارب چند کشور که در زمینه مسکن روستایی به موفقیت‌های زیادی دست پیدا کرده‌اند می‌تواند راهگشا باشد. یکی از مسائل اساسی

1. Straw bale

جدول ۱. تحقیقات مسکن روستایی در کشورهای مختلف.

نویسنده	سال	عنوان	گرایش تحقیق	نتایج
Tiwari	۲۰۰۷	مسکن روستایی در هندوستان	آیندمنگری	در این پژوهش نقش نهادهای مالی در تأمین مسکن روستایی مورد بازنگری قرار گرفته و ابتکاراتی که دولت برای تأمین منابع مالی مسکن روستایی و سایر جنبه‌ها بکار برده مورد ارزیابی قرار گرفته است و در نهایت سیاست‌ها و گزینه‌هایی که موجب بهبود مسکن می‌شود پیشنهاد شده است
Hingorani	۲۰۱۳	مسکن و زیرساخت‌ها و خدمات اساسی برای همه	برنامه‌ریزی	این پژوهش با رویکردی کل‌نگر برنامه‌های توسعه مسکن روستایی در هندوستان را ارزیابی نموده و همچنین در قالب یک چارچوب به ارزیابی مشکلات و چالش‌های جاری مسکن از جمله مشکلات مالی می‌پردازد. نتیجه‌گیری می‌شود که ناپیوستگی به صورت ایزوله و منفرد بررسی شود بلکه بایستی همراه با آن مسئله زیرساخت‌های و ویژگی‌های اجتماعی دیده شود.
Gkartzios and Scott	۲۰۱۴	جایگاه مسکن در توسعه روستایی ایرلند با نقد رویکردهای برون‌زا - درون‌زا	آیندمنگری	این پژوهش با رویکردی انتقادی خلاهایی که در تحقیقات توسعه مسکن وجود دارد را مورد بررسی قرار می‌دهد. سپس مدل‌های توسعه مسکن را بر اساس دو رویکرد درون‌زا و برون‌زا مورد بحث قرار داده است و در نهایت یک رویکرد جدید برای توسعه مسکن روستایی در ایرلند پیشنهاد شده است
Isika and Tulbentci	۲۰۰۸	مسکن پایدار و شرایط استفاده از مصالح بومی در قبرس	سیاست‌گذاری	این پژوهش روشن می‌کند که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بایستی به این درک برسند که مصالح بومی می‌تواند چه نقش و جایگاه پراهمیتی در پایداری اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی دارد و بر این اساس استدلال می‌کنند که بایستی برنامه‌هایی راهبردی همراه با جایگاه حقوقی و قانونی برای نظارت بر ساخت‌وساز مسکن روستایی با استفاده از مصالح بومی مورد توجه قرار گیرد.
Polat & Olgun	۲۰۰۴	تجزیه و تحلیل خانه‌های روستایی در مناطق مسکونی جدید در جنوب شرقی آناتولی، ترکیه	آیندمنگری	در این پژوهش نویسندگان با مطالعات میدانی در مناطق مختلف روستایی به این نتیجه رسیده‌اند که سبک زندگی، سنت‌ها و وضعیت اقتصادی، ساختار دموگرافیکی، فرهنگ و ویژگی‌های جغرافیایی روستاهای ترکیه متفاوت است و دولت و برنامه‌ریزان بایستی برای توسعه و ساخت و طراحی مسکن در هر منطقه این عوامل را مد نظر داشته باشند.

دیدگاه سیستمی داشته باشند و همه انواع سکونتگاه‌ها را مورد بررسی قرار داده و ارتباطات پیچیده و پویای که میان آن‌ها وجود دارد را مورد بررسی قرار دهند. روش‌های و فرایندهای مؤثر بر طراحی و اجرای مسکن روستایی در اسکاتلند نیز در راستای حفظ هویت و میراث فرهنگی و تاریخی این کشور است (Dalglish and Dixon, 2008). نگاهی بر سیاست‌های تبیین شده دولت اسکاتلند در راستای بهره‌گیری از مصالح و منابع بومی بیانگر اندیشه و تأکید دولتمردان این کشور در بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدپذیر است و این همان چیزی است که در سیاست‌های چین و هند نیز به طرق مختلف متبلور است.

نکته راهبردی دیگر که از مطالعات نظری، می‌توان آموخت الگوهای رهیافتی مسکن روستایی در جهان، است که مبتنی بر ابعاد بنیادین توسعه پایدار روستایی بر سه حوزه اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی قرار دارد. هر کدام از این رهیافت‌ها دارای ویژگی‌ها و اصول خود می‌باشند و همچنین هر کشوری بر اساس نظام سیاست‌گذاری خود بر یک حوزه خاص یا ترکیبی از این حوزه‌ها تأکید دارد که در جدول شماره ۲ به آن اشاره شده است.

با توجه به تجربیات کشورهای موفق در زمینه مسکن روستایی و همچنین الگوهای رهیافتی که در زمینه تحقیقات و سیاست‌گذاری‌های مسکن روستایی وجود دارد حل مسئله مسکن در ایران، نیاز به بازاندیشی در مسئله یابی و قلمرو آن از طریق تمرکز بر پژوهش‌های هدفمند و نظام‌مند دارد. این

برای دیوارهای آجری است که از جمله مزایای این روش می‌توان استفاده مؤثر از منابع، مقاومت مناسب در برابر زلزله، بهره‌وری در انرژی، دوام و پایداری و کاهش هزینه‌ها است، یا در فرایند بهسازی مسکن روستایی در این کشور، کشاورزان فقط می‌توانند از زمین‌های اشغال نشده، زمین‌های مسکونی قدیمی، زمین‌های با شیبی که قابلیت کشت نداشته باشند و زمین‌های متروکه بهره‌برداری کنند (Ministry of Forests and Range, 2008:2). با توجه به آنچه که گفته شد، می‌توان گفت در این کشور در برنامه‌ریزی برای توسعه و ساخت مسکن روستایی اصول زیر به دقت مورد توجه قرار می‌گیرد:

- در نظر گرفتن عوامل فیزیکی و غیر فیزیکی مؤثر بر طراحی و ساخت مسکن مانند (اقلیم، وضعیت زمین و معیشت و هویت، مباحث اجتماعی - فرهنگی، روانشناسی محیط و مشارکت مؤثر بر طراحی)
- بهره‌گیری از دانش بومی ساخت‌وساز در طراحی اعم از برنامه‌ریزی بنا، استفاده از مصالح بومی، بهره‌گیری از روش‌های ساخت بومی و استفاده از عناصر کارکردی (Wai Yeung and Howes, 2006).

در کشور اسکاتلند این ایده بین برنامه‌ریزان وجود دارد که در مطالعات سکونتگاه‌های روستایی همیشه ارتباط نزدیکی بین گذشته آن‌ها و وضعیت و شرایط موجودشان وجود دارد. برنامه‌ریزان در اسکاتلند سعی می‌کنند که هنگام مطالعات مسکن

جدول ۲. الگوهای رهیافتی مسکن روستایی.

حوزه	ویژگی‌ها	رهیافت‌ها
حوزه اجتماعی	✓ تشویق مسکن مقرون به صرفه در نواحی روستایی	رهیافت خودیاری
	✓ ساخت مسکن ساده روستایی	رهیافت تعاونی‌های مسکن
	✓ طراحی سازگار و هماهنگ مسکن با سطح انتظارات روستاییان	تأمین مسکن توسط دولت
	✓ استفاده از مصالح بومی و الگوهای محلی	رهیافت نهادسازی تأمین مسکن روستایی
حوزه اقتصادی	✓ دسترسی به مسکن مقرون به صرفه و ارزان قیمت	رهیافت سازوکار بازار
	✓ برخورداری از مزایای رفاهی و خدمات زیرساختی	رهیافت تقاضا
	✓ درک تأثیرات عملکرد انسان در ساخت مسکن از محیط	رهیافت تأمین منابع مالی غیررسمی
حوزه اکولوژیکی	✓ تغییرات الگوی اراضی، پوشش و ساختارها و ویژگی‌های محیطی ناشی از توسعه مسکن	رهیافت اکولوژیکی با برنامه‌ریزی منطقه‌ای
	✓ در نظر گرفتن نوع اقلیم و نیازهای مربوط به آن	رهیافت مسکن بیوکلیماتیک
	✓ سازگاری و رضایت محیطی	رهیافت فضای کاربردی مسکن

۱۳۸۴ تا پایان اردیبهشت ۱۳۹۴ است. در این چارچوب نخست از طریق مطالعات کتابخانه‌ای در زمینه مجلات علمی پژوهشی مرتبط با مسکن روستایی و جستجو در پایگاه‌های اطلاعات علمی کشور، لیست جامعی از مجلات علمی-پژوهشی کشور که مقالات مسکن در آن‌ها به چاپ رسیده، تهیه شد (جدول شماره ۳). سپس مقالات حوزه مسکن روستایی در این مجلات تفکیک گردید. در ادامه با تمرکز بر پرسش‌های مطرح شده، برای استخراج داده‌های موردنیاز شناسنامه‌ای جهت درج اطلاعات پژوهش‌های انجام شده طراحی گردید. این شناسنامه دربرگیرنده اطلاعاتی شامل موضوع و مسئله پژوهش، تخصص پژوهشگر، زمان انجام پژوهش، قلمرو جغرافیایی پژوهش، رویکرد حاکم بر روش‌شناسی پژوهش، ابزار یا شیوه گردآوری داده‌ها، روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل داده‌ها و شکل یا الگوی مورد مطالعه بود. سرانجام با توجه به موارد مطرح شده، داده‌ها دسته‌بندی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

روند مطالعات مسکن روستایی

از بررسی‌های به عمل آمده در نشریات علمی و پژوهشی کشور در دهه اخیر که با موضوع مسکن روستایی در ارتباط می‌باشند چنین برمی‌آید که اولین مقاله در زمینه مطالعات مسکن روستایی به صورت آکادمیک به سال ۱۳۸۴ برمی‌گردد که در «تشریح هنرهای زیبا» به چاپ رسیده است. از آن زمان تا ۴ ماه نخست سال ۱۳۹۴ درباره مسکن روستایی در مجموع ۶۷ مقاله در ۲۰ مجله علمی و پژوهشی مختلف به چاپ رسیده است. مجله مسکن و محیط روستا با ۲۹ عنوان مقاله چاپ شده، فعال‌ترین مجله در زمینه چاپ مقالات مسکن روستایی به شمار می‌آید. در این زمینه فصلنامه‌های علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران با ۶ عنوان، هنرهای زیبا با ۴ عنوان، دو فصلنامه مدیریت شهری با ۳ عنوان مقاله چاپ شده در رتبه‌های بعدی قرار دارند. روند زمانی یاد شده را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد. در دوره نخست، از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۸۸ رشد قابل ملاحظه‌ای در پژوهش‌های انجام شده مشاهده نمی‌شود و تعداد آن‌ها از ۶ مورد فراتر نمی‌رود. به طوری که کل مقالات چاپ شده از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۸۸ تنها ۱۶ مورد است. دوره دوم از سال ۱۳۸۸ به بعد، تعداد پژوهش‌ها با رشد قابل ملاحظه مواجه می‌گردد و از ۶ مورد در سال ۱۳۸۸ به ۱۲ مورد در سال ۱۳۸۹ و ۱۴ مورد در سال ۱۳۹۱ افزایش می‌یابد. اما در سال ۱۳۹۲ بار دیگر تعداد مقالات چاپ شده کاهش می‌یابد و همان‌گونه که (جدول شماره ۴). و (تصویر شماره ۲) نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۲ به ۷ مورد کاهش و تا پایان سال ۱۳۹۳ نیز تعداد ۵ مورد پژوهش در زمینه مسکن روستایی به چاپ رسیده است.

رویکرد که بر مشارکت همه ذینفعان علمی، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، مدیریت اجرایی و مردم، در فرایند حل مسئله مسکن روستایی، تأکید دارد، به روش‌شناسی تکیه می‌کند که فرا اثبات‌گرا، انتقادی، مشارکتی و کیفی‌گرا است. در رویکرد علمی میان رشته‌ای تسریع می‌شود که در انتخاب عناوین پیشنهادی با عنایت به ارتباط مسکن روستایی با حوزه‌های متفاوت اعم از کالبدی-فنی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و نیز برقراری ارتباط با سایر حوزه‌های علمی اعم از فنی و مهندسی، علوم انسانی، محیط‌زیست لازم به نظر می‌رسد که در انجام تحقیقات و پژوهش‌های مسکن روستایی از سطوح متفاوت روش‌شناسی‌های علمی در هر حوزه بهره گرفته شود تا اثربخشی پژوهش‌های مرتبط با مسکن روستایی در فرایند توسعه روستایی ملموس‌تر و کارآمدتر تجلی یابد. مسکن روستایی یکی از نه عامل اصلی است که همراه با موضوعات و فرصت‌ها، حمل‌ونقل و مبادلات، تسهیلات و تجهیزات اجتماعی محلی، کشاورزی، طبیعت و فرهنگ، منابع، توسعه اقتصادی، همکاری بین دولت‌ها، پیاده‌سازی و اجرا یک برنامه‌ریزی فراگیر و همه جانبه را شامل می‌شود. هر یک از این عوامل بر سایر عوامل تأثیرگذارند و باید در طول فرایند برنامه‌ریزی مورد توجه قرار گیرند. برنامه‌ریزی و مدیریت تأمین مسکن روستایی ممکن است در بسیاری از واحدهای منطقه‌ای محلی، جدید باشد. فرایند فراگیر برنامه‌ریزی و مدیریت ایجاد می‌کند که مسئولین منطقه‌ای و محلی آثار سیاست‌ها و قوانین ملی، منطقه‌ای و محلی را بر توسعه انواع متفاوت مسکن تحلیل نمایند. تحلیل‌های فوق‌گامی در جهت درک نیازهای برنامه‌ریزی و طراحی و تدوین سیاست‌های تحقیقات مسکن در نواحی روستایی بشمار می‌رود و نتیجه این تحلیل‌ها، سیاست‌هایی است که برای تأمین فرصت‌ها در فرایند توسعه مسکن زمینه‌ها و بسترهای مناسب را فراهم می‌نماید. ضروری است این عناصر برنامه‌ریزی متناسب با الگوهای نظری موجود مورد شناسایی قرار گرفته تا ضمن تأمین شرایط لازم در بستر فعالیت‌های تحقیقاتی گامی اساسی در حل معضل مسکن در نواحی روستایی برداشته شود. بر این اساس پژوهش‌های مرتبط با مسکن روستایی قادر است به دلیل تعدد شیوه‌ها و راه‌های حصول به توسعه پایدار مسکن روستایی، کجایی نقطه آغاز و مناسب‌ترین شیوه حصول به توسعه پایدار مسکن روستایی برای محققان و برنامه‌ریزان را فراهم آورد.

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد اصلی پژوهش بر پایه مطالعه اسنادی و با شیوه تحلیل فضایی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه مقالات علمی-پژوهشی است که در حوزه نشریات علمی پژوهشی داخل کشور چاپ، و اعتبار علمی آن‌ها مورد تأیید وزارت علوم تحقیقات و فناوری کشور است و همچنین در سایت‌های علمی کشور نمایه شده و قابل دسترسی می‌باشند. قلمرو زمانی پژوهش از سال

جدول ۳. مجلات علمی-پژوهشی که مقالات حوزه مسکن روستایی در آن‌ها به چاپ رسیده است.

پژوهش‌های روستایی- فصلنامه مسکن و محیط روستا- فصلنامه جغرافیا (انجمن جغرافیدانان ایران)- فصلنامه اقتصاد فضا- مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی- جغرافیا و توسعه- فصلنامه علمی-تخصصی برنامه‌ریزی منطقه‌ای- علوم و تکنولوژی محیط‌زیست- فصلنامه علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی- دو فصلنامه دانشگاه هنر- دو فصلنامه مدیریت شهری- پژوهش‌های جغرافیای انسانی- فصلنامه فرهنگ و مردم- جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای- فصلنامه جغرافیای آمایش- نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی- نشریه مسکن و انقلاب- مجله علوم جغرافیایی کاربردی- نشریه هنرهای زیبا- فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

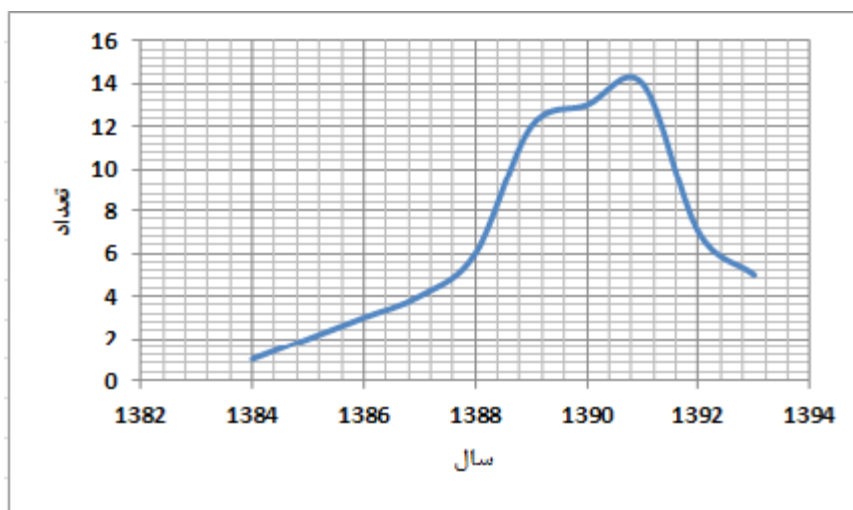
www.SID.ir مأخذ:

جدول ۴. روند زمانی مطالعات مسکن روستایی در ایران (۱۳۸۴-۱۳۹۳).

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	جمع کل
تعداد	۱	۲	۳	۴	۶	۱۲	۱۳	۱۴	۷	۵	۶۷

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۲. روند زمانی مطالعات مسکن روستایی از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۳

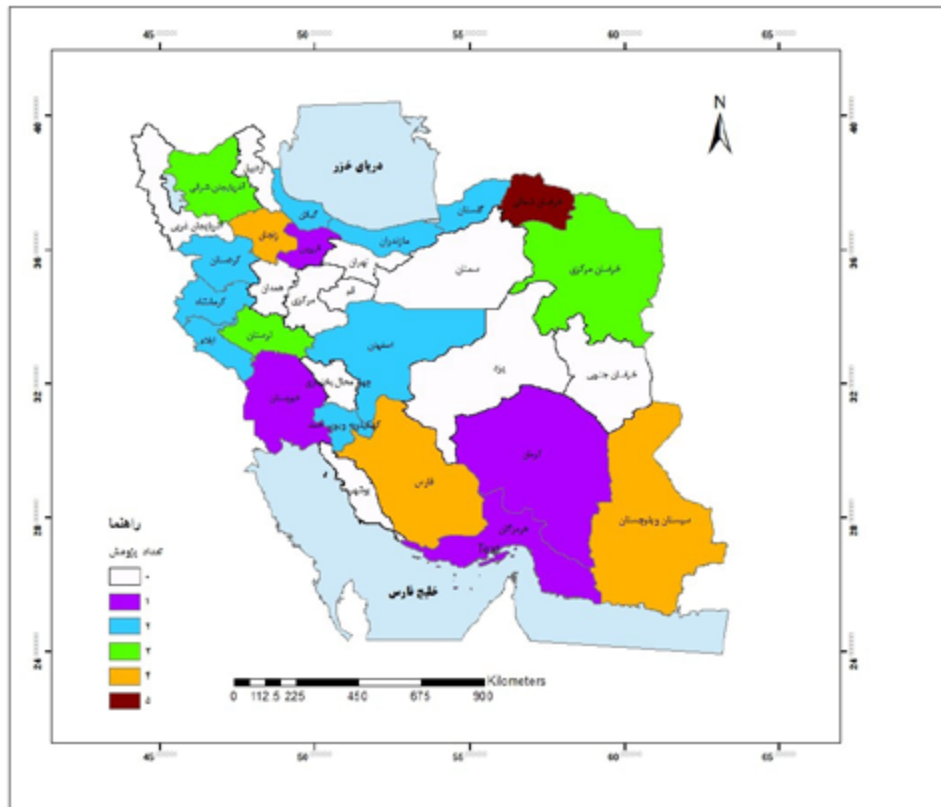
رشته‌های تخصصی و محورهای مطالعاتی مسکن روستایی

بر پایه یافته‌های موجود همان‌طور که (جدول شماره ۵) نشان می‌دهد رشته‌های مرتبط با علوم جغرافیایی، معماری، مطالعات میان رشته‌ای، عمران، ترویج کشاورزی، پژوهش هنر و اقتصاد کشاورزی به ترتیب بیشترین نقش را در انجام پژوهش‌های مسکن روستایی در ایران داشته‌اند. ۴۴/۷۷ درصد از کل پژوهش‌های چاپ شده، به سعی جغرافیدانان انجام شده است. از این تعداد به ترتیب ۳۶/۶۷ درصد در محور تحولات ساختاری- کارکردی مسکن، ۱۶/۶۷ درصد در محور تسهیلات و اعتبارات مسکن، ۱۳/۳۳ درصد در محور تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن، ۱۰ درصد در محور تحلیل شاخص‌های مسکن؛ ۶/۶۷ درصد در محور مسکن پایدار و همچنین ۶/۶۷ درصد در محور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مسکن بوده است.

پراکنش فضایی مطالعات مسکن روستایی

یافته‌های پژوهش همان‌طور که (تصویر شماره ۳) نیز نشان می‌دهد مبین آن است که استان خراسان شمالی با ۵ عنوان اثر پژوهشی چاپ شده در حوزه مسکن روستایی در جایگاه نخست قرار دارد.

استان‌های فارس، زنجان، سیستان و بلوچستان هر کدام با ۴ عنوان اثر پژوهشی در رتبه دوم؛ استان‌های لرستان، خراسان رضوی و آذربایجان شرقی هر کدام با ۳ عنوان در جایگاه سوم؛ استان‌های گیلان، مازندران، گلستان، کردستان، کهگیلویه و بویراحمد، ایلام، اصفهان، کرمانشاه هر کدام با ۲ عنوان در جایگاه چهارم و استان‌های قزوین، کرج، خوزستان، هرمزگان و کرمان هر کدام با ۱ عنوان در جایگاه پنجم قرار دارند.

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۳. پراکنده‌گی فضایی مطالعات مسکن روستایی در ایران (۱۳۹۳-۱۳۸۴)

جدول ۵. رشته‌های تخصصی و محورهای مطالعاتی مسکن روستایی (۱۳۹۳-۱۳۸۴).

رشته تخصصی	تعداد	طراحی و الگو مسکن روستایی	مسکن پایدار	تحولات ساختاری-کارکردی مسکن	معماری بومی مسکن	برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری	تسهیلات و اعتبارات	مقاوم‌سازی و بهسازی	تحلیل شاخص‌های مسکن	تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن
علوم جغرافیایی	۳۰	-	۲	۱۱	۲	۱	۵	۲	۴	۴
معماری	۲۰	۵	۲	-	۶	۲	-	۱	۲	۲
میان رشته‌ای	۸	-	۱	-	۲	۱	۱	۲	۱	-
عمران و شهرسازی	۴	۱	-	-	-	-	۱	۲	-	-
ترویج کشاورزی	۲	-	-	-	۱	-	۱	-	-	-
اقتصاد کشاورزی	۱	-	-	-	-	-	-	-	۱	-
هنر	۲	-	-	۱	۱	-	-	-	-	-

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی در ابعاد مختلف موضوعی

همان‌طور که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد، از مجموع تحقیقات مسکن روستایی، ۶۸/۶۵ درصد مربوط به ابعاد کالبدی مسکن، ۸/۹۵ درصد به ابعاد اجتماعی، ۱۰/۴۴ درصد به ابعاد اقتصادی، و ۱۱/۹۴ درصد به سایر ابعاد مربوط است. این داده‌ها نشان دهنده عدم تعادل و توازن بین تحقیقات در ابعاد مختلف مسکن است، در حالی که مسکن دارای ابعاد مختلف است.

طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی بر حسب نگرش زمانی تحقیق

از مجموع تحقیقات مسکن روستایی در کشور، ۲۳ تحقیق ۲۲/۳۴ درصد گذشته‌نگر؛ ۸ تحقیق ۱۱/۹۴ درصد آینده‌نگر، ۵۳/۷۳ درصد (۳۶ تحقیق) مطالعات وضع موجود مسکن را مورد توجه قرار داده‌اند (جدول شماره ۷).

طبقه‌بندی تحقیقات مسکن روستایی بر اساس نوع گرایش تحقیق

از مجموع تحقیقات مسکن روستایی در کشور، ۷۶/۱۱ درصد (۵۱ تحقیق) با گرایش و جهت‌گیری نتیجه‌گرایی و ۲۳/۸۸ درصد (۱۶ تحقیق) با جهت‌گیری و گرایش تصمیم‌گرایانه انجام شده است (جدول شماره ۸).

۲۰ عنوان از کل پژوهش‌های چاپ شده، برابر با ۳۱/۲۵ درصد، در حوزه معماری است. از این تعداد به ترتیب ۶ عنوان معادل ۳۷ درصد در محور معماری بومی مسکن ایران، ۵ عنوان معادل ۲۵ درصد در محور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در مسکن انجام شده است، همچنین در هر کدام از محورهای طراحی و الگو مسکن روستایی، مسکن پایدار، تحلیل شاخص‌های مسکن و تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن ۲ پژوهش انجام شده است.

۸ عنوان از کل پژوهش‌های انجام شده برابر با ۱۲/۵ درصد به صورت همکاری میان رشته‌ای تهیه شده است. از این تعداد، ۳ عنوان در محور سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مسکن، ۲ عنوان در حوزه معماری بومی مسکن و در محورهای مسکن پایدار، تسهیلات و اعتبارات مسکن و تحلیل شاخص‌های مسکن هر کدام ۱ عنوان پژوهش انجام شده است.

۴ عنوان از کل پژوهش‌های انجام شده برابر با ۱۲/۵ درصد به سعی شهرسازان و مهندسان عمران تهیه شده است. از این تعداد ۲ عنوان در محور مقاوم‌سازی مسکن، ۱ عنوان در حوزه طراحی و الگوی مسکن روستایی و ۱ عنوان در حوزه تسهیلات و اعتبارات مسکن تهیه شده است. لازم به ذکر است که معماران و جامعه‌شناسان با مشارکت ۲۵ درصدی و جغرافیدانان و شهرسازان با مشارکت ۱۸/۷۵ درصدی بیشترین سهم را در همکاری میان‌رشته‌ای داشته‌اند و رشته‌های توسعه روستایی و احیاء مرمت و بافت‌های بالارزش در مراتب بعدی قرار گرفته‌اند.

جدول ۶. توزیع پژوهش‌های مسکن روستایی در کشور در ابعاد مختلف.

ابعاد تحقیقاتی مسکن	فراوانی	درصد
کالبدی-اکولوژیکی	۴۶	۶۸/۶۵
اجتماعی	۶	۸/۹۵
اقتصادی	۷	۱۰/۴۴
سایر	۸	۱۱/۹۴
جمع	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

جدول ۷. طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی بر اساس جهت‌گیری زمان.

جهت‌گیری زمانی	فراوانی	درصد
گذشته‌نگر	۲۳	۳۴/۲۲
آینده‌نگر	۸	۱۱/۹۴
وضع موجود	۳۶	۵۳/۷۳
جمع کل	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

جدول ۸. طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی بر اساس گرایش تحقیق.

گرایش در تحقیق	فراوانی	درصد فراوانی
نتیجه‌گرایی	۵۱	۷۶/۱۱
تصمیم‌گرایی	۱۶	۲۲/۸۸
جمع	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

پژوهش‌ها از گزارش نویسی به شیوه توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. در همه ۷ مورد پژوهش کتابخانه‌ای - نظری از آثار پژوهشی دیگران به عنوان منبع و مرجع اصلی داده‌ها استفاده شده است. در همه این پژوهش‌ها به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها شیوه تحلیل و استنتاج نظری پژوهشگر به کار رفته است. در همه ۴ مورد پژوهش کیفی از اسناد و مدارک و پرسشنامه باز و مشاهدات میدانی به عنوان ابزار اصلی گردآوری داده‌ها استفاده شده به منظور تجزیه و تحلیل این دسته از پژوهش‌ها در ۴ مورد از تحلیل‌ها و مدل‌های تحلیلی - کیفی و مورد دیگر از گزارش تحلیلی - کیفی استفاده شده است. در تنها مورد پژوهش ترکیبی (کیفی - کمی) از مصاحبه و پرسش‌نامه به عنوان ابزار اصلی گردآوری داده‌ها استفاده شده در تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش‌ها از شیوه تحلیل کیفی و استنتاج کمی - آماری استفاده شده است (جدول شماره ۱۰).

از مجموع تحقیقات مسکن روستایی در کشور، ۲/۹۸ درصد (۲ تحقیق) دارای استدلال قیاسی و ۹۷/۰۲ درصد (۶۵ تحقیق) با استدلال استقرایی انجام شده است. این امر نشان می‌دهد که رویکرد غالب بر نوع استدلال تحقیقات مسکن روستایی در یک دهه اخیر استدلال استقرایی است (جدول شماره ۱۱).

طبقه‌بندی تحقیقات مسکن روستایی بر اساس شیوه تحقیق

در یک طبقه‌بندی از مجموع تحقیقات مسکن روستایی در کشور، ۳/۱ درصد با روش میدانی، ۱۰/۴ درصد با روش کتابخانه‌ای و ۸۶/۵ درصد با روش ترکیبی (میدانی و کتابخانه‌ای) به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز در انجام تحقیق مبادرت نموده‌اند (جدول شماره ۱۲).

طبقه‌بندی تحقیقات مسکن روستایی با توجه به رویکردهای روش‌شناسی مطالعات مسکن روستایی

یافته‌های پژوهش بیانگر ۳ رویکرد اصلی در مطالعات مسکن روستایی ایران است. قابل توجه است که ۵۶ مورد از کل پژوهش‌های انجام شده دارای روش‌شناسی کمی می‌باشند. اما همان‌گونه که (جدول شماره ۹) نشان می‌دهد ۹ مورد از پژوهش‌های انجام شده دارای روش‌شناسی کیفی و فقط ۲ مورد یعنی ۲/۹۸ درصد از مجموع تحقیقات انجام شده دارای روش‌شناسی ترکیبی می‌باشند. یافته‌های این بخش از تحقیق نشان می‌دهد که روش‌شناسی کمی رویکرد غالب بر مطالعات مسکن روستایی در ایران است.

طبقه‌بندی تحقیقات مسکن روستایی بر حسب شیوه‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها

در این بخش، ابزارها و منابع گردآوری داده‌ها و همچنین روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل داده‌ها، در ارتباط با ۵ رویکرد اصلی مطرح در روش‌شناسی مطالعات مسکن روستایی ایران، به شرح زیر تفکیک گردید: در ۲۱ مورد از ۲۵ پژوهش کمی از پرسشنامه به عنوان ابزار اصلی داده‌ها استفاده شده و در ۴ مورد دیگر ترکیب اسناد، مشاهدات میدانی و داده‌های مکانی مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در ۲۱ مورد از روش‌های آماری، ۴ مورد از مدل‌های کمی مانند تحلیل خوشه‌ای استفاده شده است. در ۲۵ مورد از ۳۱ پژوهش کتابخانه‌ای - اسنادی و میدانی از ترکیب اسناد، مشاهدات میدانی، و داده‌های مکانی به عنوان ابزار اصلی داده‌ها؛ در ۶ مورد آثار پژوهشی، اسناد و مصاحبه استفاده شده است. در همه این

جدول ۹. رویکردهای روش‌شناسی پژوهش‌های مسکن روستایی (۱۳۹۴-۱۳۸۴).

نوع پژوهش	فراوانی پژوهش	درصد
کمی	۵۶	۸۳/۵۸
کیفی	۹	۱۳/۴۳
ترکیبی (کمی-کیفی)	۲	۲/۹۸
جمع کل	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

جدول ۱۰. شیوه، ابزار و منابع گردآوری داده‌ها در پژوهش‌های مسکن روستایی ایران.

مشاهده مصاحبه و پرسشنامه		اسناد-مدارک، پرسشنامه باز و مشاهدات میدانی		اسناد و مدارک		آثار پژوهشی، اسناد و مصاحبه		اسناد، مدارک-آمارنامه و مشاهده میدانی		پرسشنامه		ابزار گردآوری نوع پژوهش	
شماره	نوع	شماره	نوع	شماره	نوع	شماره	نوع	شماره	نوع	شماره	نوع	شماره	نوع
۱/۴۹	۱	۵/۹	۴			۹/۵۵	۶	۵۲/۲۳	۳۵	۳۱/۳۴	۲۱		کمی
													کیفی
													ترکیبی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

جدول ۱۱. طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی بر اساس نوع استدلال تحقیق.

نوع استدلال	فراوانی	درصد فراوانی
قیاسی	۲	۲/۹۸
استقرایی	۶۵	۹۷/۰۷
جمع	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

جدول ۱۲. طبقه‌بندی تحقیقات مسکن روستایی بر اساس شیوه تحقیق.

روش گردآوری داده‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
کتابخانه‌ای	۳۶	۵۲/۲۳
ترکیبی (پیمایشی-کتابخانه‌ای)	۳۱	۴۶/۲۶
جمع	۶۷	۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

بحث و نتیجه‌گیری

صورت همه‌جانبه و کل‌نگر همه‌الگوهای نظری سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت بازار مسکن مورد بررسی قرار می‌گیرد و با شناخت ویژگی‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، متناسب با آن‌ها رهیافت و رویکرد مورد نظر خود را انتخاب نموده و برنامه‌های توسعه مسکن خود را بر اساس آن قرار می‌دهند. از آنجایی که در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، دولت‌ها از عناصر اصلی در مداخلات مرتبط با امر مسکن روستایی محسوب می‌شوند، لذا بالاترین سهم در امر تحقیقات مسکن روستایی نیز بایستی به تحلیل و بررسی نقش دولت در مسکن باشد. به عبارت دیگر جهت‌گیری‌های تحقیقات مرتبط با مسکن روستایی به میزان قابل توجهی با دیدگاه‌های حاکم مرتبط باشد. اما محورهای مطالعاتی تحقیقات انجام گرفته در حوزه مسکن روستایی در داخل کشور نشان می‌دهد که از ۶۷ پژوهش انجام گرفته در این زمینه

آنچه از سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های موجود می‌توان به عنوان یک تجربه مشترک آموخت این است که برنامه‌ریزی مشارکتی با رهیافت مشارکت عمومی در چارچوب برنامه‌ریزی محیطی، پارادایم غالب فکری را در جهان علم و سیاست‌گذاری مرتبط با امر مسکن و تحقیقات وابسته به آن مطرح می‌کند. بدین معنی که در این نوع پارادایم برنامه‌ریزی، درخواست از مردم و دعوت از آن‌ها نه تنها برای ارزیابی نیازهای مسکن، بلکه مشارکت در فرآیند برنامه‌ریزی اعم از آرایش راهبردها و ارزیابی و به‌هنگام کردن را مطرح می‌سازد. تحلیل و بررسی اصول و مفاهیم مندرج در الگوهای نظری سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی مسکن نشان می‌دهد، در کشورهای موفق در زمینه مسکن روستایی به

فقط چهار پژوهش در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مسکن انجام گرفته است، اما همین تعداد محدود پژوهش انجام گرفته فاقد پیشنهادات کاربردی برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در این عرصه است. اما در کشورهای موفق در پژوهش‌های انجام گرفته سیاست‌های ساخت‌وساز و توسعه مسکن با دیدی انتقادی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و با مشخص نمودن نقاط ضعف و قوت آن‌ها نظرات کاربردی خود را به صورت الگوهایی کاملاً مشخص برای سیاستمداران و برنامه‌ریزان ارائه می‌دهند. برآیند کلی این پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین پژوهش به استان خراسان شمالی اختصاص دارد، اما این مطالعات به صورت موردی و در مقیاس‌های دهستان، بخش و شهرستان انجام گرفته است و به ندرت در مقیاس استانی و کشوری انجام گرفته است. این در حالی که است نمونه مطالعات انجام گرفته در زمینه مسکن روستایی در کشورهای موفق نشان می‌دهد که عمده تحقیقات آن‌ها در مقیاس ملی و با در نظر گرفتن همه ابعاد مسکن با تأکید ویژه روی مشکلات موجود مسکن از جمله برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و مدیریت مسکن متمرکز است. بنابراین برای موفقیت بیشتر تحقیقات داخلی و اثرگذاری بیشتر در بهبود مسکن روستایی بایستی از مطالعات تک بعدی که بیشتر نتیجه گرامی باشند حرکت کرده و به سمت آینده‌نگری حرکت نمایند. مجموعه مطالعات انجام شده قابل تقسیم به سه محور: طراحی و الگو مسکن روستایی، مسکن پایدار، تحولات ساختاری-کارکردی مسکن، معماری بومی مسکن ایران، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در مسکن، تسهیلات و اعتبارات مسکن، مقاوم‌سازی مسکن، تحلیل شاخص‌های مسکن و تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن است. این امر نشان دهنده حوزه‌های گسترده مسکن است که پژوهشگران به آن پرداخته‌اند. همان‌طور که اشاره شد، از مجموع تحقیقات مسکن روستایی، ۶۸/۶۵ درصد مربوط به ابعاد کالبدی مسکن، ۸/۹۵ درصد به ابعاد اجتماعی، ۱۰/۴۴ درصد به ابعاد اقتصادی، و ۱۱/۹۴ درصد به سایر ابعاد مربوط است. این داده‌ها نشان دهنده عدم تعادل و توازن بین تحقیقات در ابعاد مختلف مسکن است، در حالی که مسکن دارای ابعاد مختلف است زیرا پایداری مسکن روستایی نتیجه تلفیق و ترکیب عوامل فیزیکی، انسانی و اقتصادی است. که در برنامه‌های توسعه مسکن بایستی به جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی و زیست‌محیطی آن همگام با بعد استحکام توجه ویژه‌ای شود (Berardi, 72:2013). ضعف تحقیقات کلان و راهبردی مربوط به مسکن از یک سو، همراه با عدم توزیع مناسب تحقیقات در ابعاد مختلف از سوی دیگر، مانع توسعه و پایداری مسکن روستایی در کشور است که جهت‌گیری آتی سیاست پژوهشی را ضروری می‌نماید. طبقه‌بندی پژوهش‌های مسکن روستایی بر اساس جهت‌گیری زمان نشان می‌دهد که فقط ۲۲/۳۸ درصد از پژوهش‌های انجام شده رویکرد آینده‌نگری برای مسائل و مشکلات مسکن روستایی دارند. و قسمت عمده پژوهش‌ها یا به تحلیل وضع موجود و یا گذشته می‌پردازند. این

در حالی است که حل بسیاری از مشکلات مسکن می‌تواند با روشن کردن و ترسیم وضعیت آینده و همچنین ارائه راهبردها و رهنمودهایی توسط محققان مشخص شود.

به همین دلیل است که عمده پژوهش‌های انجام شده کشورهای موفق اساساً به لحاظ زمانی آینده‌نگر می‌باشند یعنی با بررسی چالش‌های و مشکلات موجود مسکن روستایی در ابعاد و موضوعات مختلف به ترسیم وضعیت آینده مسکن روستایی پرداخته و برای بهبود و حل این مشکلات پیشنهادهایی عملیاتی و کاربردی پیشنهاد می‌دهند. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد اگرچه سرآغاز مطالعات در حوزه مسکن روستایی، به معماران می‌رسد ولی جغرافیدانان روستایی با ۴۴/۷۷ درصد بسیار فعال‌تر بوده و بارزترین نقش را در انجام مطالعات مسکن روستایی داشته‌اند. اما نکته قابل توجه این است که عمده تحقیقاتی که توسط جغرافیدانان انجام گرفته است اساساً به لحاظ روش‌شناسی از نوع پژوهش‌های کمی می‌باشند، این در حالی است موضوع مسکن، موضوعی چند وجهی است و بایستی از تکنیک‌های مشارکتی و کیفی، مانند مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و ساختاریافته در کنار روش‌ها و مدل‌های کمی مورد تأکید قرار بگیرد. از سوی دیگر این پژوهشگران حوزه‌هایی از مسکن را مورد بررسی قرار می‌دهند که در حیطه تخصصی آن‌ها نبوده بنابراین در این پژوهش‌ها یک نوع سطحی‌نگری دیده می‌شود و در نتیجه نتایج این پژوهش‌ها فاقد راهکارها و پیشنهادهای عملیاتی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مسکن است. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد فقط ۱۱/۹۴ درصد از پژوهش‌های انجام شده به صورت ترکیبی انجام می‌شود و این در حالی است که موضوع مسکن یک موضوع میان رشته‌ای است و مطالعات ترکیبی می‌تواند تعمق بیشتری به این پژوهش‌ها دهد. در یک جمع‌بندی روشن از نتایج تحقیق می‌توان اشاره نمود که در کشورهای موفق در زمینه توسعه مسکن روستایی در مطالعات آن‌ها یک نوع رویکرد سیستمی وجود دارد و ارتباطات پیچیده و پویایی که میان عناصر و عوامل مؤثر بر مسکن در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری وجود دارد را مورد بررسی قرار می‌دهند.

تشکر و قدردانی

این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی نداشته است.

References

- Berardi, U (2013). Clarifying the new interpretation of the concept of sustainable building, *Sustainable City and Society*, No. 8, 72-78
- Best, Richard and Mark Shucksmith (2006); *Homes for rural communities: Report of the Joseph Rowntree Foundation Rural Housing Policy Forum*.
- Chaperly, Hamed, 2008, *Role of Income in the Development of Rural Housing Pattern (Case Study of SoltanAli City-Gonbad Village)*, Master's Degree in Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University of Tehran.
- Chenga, M. (1986). *Rural Housing Programmes in Zimbabwe: A Contribution to Social Development*, *Journal of Social Development in Africa*, No. 1, 43-47
- DalalPourMohammadi, Mohammad Reza, 2000, *Housing Planning*, Side Publishing, Tehran.
- Dalgish, C, Dixon, P. (2008). *A Research Framework for Historic Rural Settlement Studies in Scotland*, *Historic Rural Settlement Group*.
- Gallent, N. Shucksmith, M. and Tewdwr Jones, M. (2003). *Housing in the European Countryside; Rural pressure and policy in Western Europe*, By: Routledge.
- Gkartziros, M & Scott, M (2014) *Placing Housing in Rural Development: Exogenous, Endogenous and Neo-Endogenous Approaches*, *Sociologia Ruralis*, Vol 54, No. 3, July 2014.
- Hingorani, P. (2013). *Housing and basic infrastructure services for all: A conceptual framework for Rural India*, Faculty of Architecture, Building and Planning University of Melbourne, Parkville, VIC 3010, Australia.
- Hyde, Richard (2008); *Bioclimatic Housing: Innovative Designs for Warm Climate*, First published by Earthscan in the UK and USA in 2008.
- Islamic Revolution Housing Foundation, 2012, *General Plan for Rural Housing Research*, First Office, Tehran
- Islık, B, Tulbentci, T (2008). *Housing island condition using Aiker-gypsum-stabilized earth: A case study from northern Cyprus*, *Building and Environment* 43(2008) 1426-1432.
- Ministry of Forests and Range (2008). *B.C. Wood to Build Vancouver Village in China*, *British Columbia*, No. 16, 2008.
- Polat, H.E, Olgun, M (2004). *Analysis of the rural dwellings at new residential areas in the Southeastern Anatolia, Turkey*, *Building and Environment*, No. 39, 1505-1515.
- PourMohammadi, Mohammad Reza, Sadr Mosavi, Mirsatri, Abedini, Asghar, 2012, *An Analysis of Governmental Housing Policies with Emphasis on Economic, Social and Cultural Development Plans*, pp. 42-34.
- Price&Myers (2005) www.pricemyers.com/sustainability/efficiency.htm (accessed 10 November 2005).
- Saeedi, Abbas, Mostafa Taleshi, Rabet, Alireza, 2013, *Housing Modernization and Structural-Functional Change in Rural Homes Case: Villages in Eidrud County (Zanjan Province)*, *Geography Quarterly (Scientific Research of Iranian Geographers Association)*, No. 38, autumn 2013, 31-5.
- Saeedi, Abbas, Rahmani Fazli, Abdolreza, Azizpour, Farhad, Mohebbi, Ali Akbar, 2013, *Housing and Structural-Functional Integration: A Discussion on the Sedimentation of Rural Space Case: Villages in Razwargallan District of Bojnourd (North Khorasan)*, *Geography Quarterly (Scientific-Research Forum Geographers of Iran)*, No. 39, 32-7.
- Tiwari, P. (2007). *Rural housing India Infrastructure Report*, Oxford University Press, 264-247.
- Wai Yeung, S.C, Howes, R. (2006). *The role of the housing provident fund in financing affordable housing development in China*, *Habitat International*, No. 30, 343-356.
- www.SID.Ir
- Yaghobi, Jafar, Ranjoo, Abolfazl and Zahra Khoshnoudifar, 2013, *Analysis of pre-winning components in the successful implementation of the renovation and renovation of rural housing project in Khodabandeh*, *Geography and Development*, No. 32, 162-149.

